

מבוא אפשרי לסוגיית

זהות האשה

לפני שאנו מתקדמים למעגל הזוגיות, נבחן את סוגיית הזהות הנשית. למדנו, במפגשים שעברו, על אמונת היהודים בהתייחסות למעגל של הזהות הפנימית של האדם. האם כשהזכר אדם, התכוונו גם לפן הנשי שלו? במסורת היהודית מצויים מגוון של היגדים על נשים המשקפים השקפת עולם מקיפה ביחס למין הנשי והאבחנות בין גברים לנשים. ראו לפניכם מגוון של היבטים בחנו אותם לפי שאלת הפתיחה האם זהות האדם שווה בין הפן הגברי לנשי? הזכרו בלימודינו בפרקים הראשונים של ספר בראשית – מהי המסקנה העולה משם? למי שלא זכר תזכורת בתמצית של פסוקים:

1	ספר בראשית פרק א (כו) וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ זָכָר וְנִקְבָּה בָרָא אֹתָם:
2	ספר בראשית פרק ה (ב) זָכָר וְנִקְבָּה בָרָאם וַיְבָרֶךְ אֹתָם וַיִּקְרָא אֶת שְׁמֵם אָדָם בְּיוֹם הַבְּרָאָה:
3	בראשית פרק ב (כא) וַיִּפֹּל ה' אֱלֹהִים תְּרַדְמָה עַל הָאָדָם וַיִּישָׁן וַיִּקַּח אֶחָת מִצִּלְעֵתָיו וַיִּסְגַּר בָּשָׂר תַּחְתָּנָהּ: (כב) וַיִּבֶן ה' אֱלֹהִים אֶת הַצִּלְעַת אֲשֶׁר לָקַח מִן הָאָדָם לְאִשָּׁה וַיְבָאָהּ אֵל הָאָדָם: (כג) וַיֹּאמֶר הָאָדָם זֹאת הִפְעַם עָצַם מְעַצְמִי וּבָשָׂר מִבָּשָׂרִי לְזֹאת יִקְרָא אִשָּׁה כִּי מֵאִישׁ לָקַחָהּ זֹאת: (כד) עַל כֵּן יַעֲזֹב אִישׁ אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ וְדָבַק בְּאִשְׁתּוֹ וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד:

תמונה מורכבת זו עולה גם מן התלמוד מצד אחד:

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף לה/א

אמר רב יהודה אמר רב וכן תנא דבי ר' ישמעאל: אמר קרא (הפסוק אומר) 'איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם' – השוה הכתוב אשה לאיש לכל עונשים שבתורה. דבי רבי אליעזר תנא, אמר קרא: 'ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם' השוה הכתוב אשה לאיש לכל דינים שבתורה. דבי חזקיה תנא אמר קרא והמית איש או אשה השוה הכתוב אשה לאיש לכל מיתות שבתורה, ...

מצד שני:

אשה פסולה לעדות (בבא קמא פח) ומלקדש (ביבמות עב), ואם יש בן אינה יורשת את אביה (בבא בתרא קח), ואינה מצטרפת למנין לכל דבר שבקדושה, ואינה שווה בחובת לימוד תורה וקידושין ל, ואולי אפילו לא בזכות ללמוד [סוטה כז].....

נרחיב בדוגמא אחת כדי לקבל רושם איכותי לא רק כמותי. דוגמא למורכבות שבין שוויון [=זהות] לשוני, נוכל למצות דרך המסלול שעושה המסורת ההלכתית בסוגיית לימוד תורה לנשים. שימו לב, זו דוגמא שאמורה לתת לנו פתח מייצג למגוון של סוגיות. לימוד תורה הוא חובה וזכות. זוהי מצוות הפתיחה לחיי היהדות שהיהודים קוראים לה: 'תלמוד תורה – כנגד כולם'. מה בדבר הנשים? את התפיסה המורכבת בענין זה מציג הרמב"ם בדרך קצרה וממצה:

רמב"ם הלכות תלמוד תורה פרק א

(יג) אשה שלמדה תורה יש לה שכר אבל אינו כשכר האיש מפני שלא נצטווה וכל העושה דבר שאינו מצווה עליו לעשותו אין

שכרו כשכר המצווה שעשה אלא פחות ממנו ואע"פ שיש לה שכר צו חכמים שלא ילמד אדם את בתו תורה מפני שרוב הנשים אין דעתם מכוונת להתלמד אלא הן מוציאות דברי תורה לדברי הבאי לפי עניות דעתן אמרו חכמים כל המלמד את בתו תורה כאילו למדה תפלות במה דברים אמורים בתורה שבעל פה אבל תורה שבכתב לא ילמד אותה לכתחלה ואם למדה אינו כמלמדה תפלות:

הערה מחדדת עולה מתוך שאלת הברכה והנימוקים לה:

<p>שולחן ערוך אורח חיים סימן מז ביאור הלכה סימן מז ד"ה נשים וכו' – הטעם דהא חייבות ללמוד הדינים שלהם ועוד דחייבת לומר פרשת הקרבנות כמו שחייבת בתפלה א"כ קאי הברכה ע"ז. ולפ"ז הטעם יכולה להוציא בברכת התורה את האיש וכן כתב הפמ"ג בהדיא והגר"א בביאור חולק ע"ז הטעם עיי"ש אלא הטעם דמברכות הוא דאף דפטרי מתורה מ"מ יכולות לברך ולומר וצונו דלא גריעא מכל מ"ע שהזמן גרמא דק"ל דיכולות לברך עליהן וכדלעיל בסימן י"ז ס"ב עיי"ש ולפ"ז אין יכולות להוציא את האיש</p>	<p>(יד) נשים מברכות ברכת התורה: נשים וכו' – הטעם דהא חייבות ללמוד הדינים שלהם ועוד דחייבת לומר פרשת הקרבנות כמו שחייבת בתפלה א"כ קאי הברכה ע"ז. ולפ"ז הטעם יכולה להוציא בברכת התורה את האיש וכן כתב הפמ"ג בהדיא והגר"א בביאור חולק ע"ז הטעם עיי"ש אלא הטעם דמברכות הוא דאף דפטרי מתורה מ"מ יכולות לברך ולומר וצונו דלא גריעא מכל מ"ע שהזמן גרמא דק"ל דיכולות לברך עליהן וכדלעיל בסימן י"ז ס"ב עיי"ש ולפ"ז אין יכולות להוציא את האיש</p>
--	---

אולם האם זה אותו דבר? שאלת זכותן של נשים בלימוד תורה עולה גם מן המקור הבא המציע את המורכבות בדרך הפוכה.

<p>ברכות דף יז ע"א א גדולה הבטחה שהבטיחן הקדוש ברוך הוא לנשים יותר מן האנשים. שנאמר: נשים שאננות קמנה שמענה קולי בנות בטחות האונה אמרתי אמר ליה רב לרבי חייא נשים במאי זכיין באקריוי בנייהו לבי כנישתא ובאתנניי גברייהו בי רבנן ונטרין לגברייהו עד דאתו מבי רבנן</p>	<p>רש"י: לבי כנישתא: תינוקות של בית רבן היו רגילים להיות למדים לפני רבן צבית הכנסת: בי רבנן: בית המדרש, ששם שונים משנה וגמרא: ונטרין לגברייהו: ממתנות לצעליהן, ונותנת להם נשות ללכת וללמוד תורה בעיר אחרת:</p>
--	--

החתירה לבירור תפיסת הזהות הנשית כשווה או כמובחנת מזו הגברית תחודד דרך פרשת התכלית העליונה. ההישג הדתי העליון הוא הדבקות הנבואית של האדם בבוראו – אדם כולל גם נשים? המדרש משיב ברורות:

מדרש רבה שיר השירים פרשה ד פסקה כג
רבי ברכיה בשם רבי חלבו אמר כשם שעמדו לישראל ששים רבוא של נביאים כך עמדו להם ששים רבוא של נביאות....

מהי החשיבות של ההשוואה הכמותית? האם ביררנו את הענין עד תום? מסתבר שלא. שני מקורות העוסקים ביכולות השיא הנשיות מלמדים על מורכבותה של האבחנה:

<p>ר' יצחק עראמה – עקידה לבראשית לא והנה בשני השמות: 'אשה', 'חוה' – נתבאר שיש לאשה שתי תכליות: האחד מה שיורה עליו שם אשה, "כי מאיש לקחה", וכמוהו תוכל להבין ולהשכיל בדברי שכל וחסידות, כמו שעשו האמהות וכמה צדקניות ונביאות וכאשר יורה פשט פרשת 'אשת חיל'. והשני ענין ההולדה והיותה כלי אליה ומוטבעת אל הלידה וגידול הבנים, כאשר יורה עליה שם 'חוה' – אם כל חי.</p>	<p>רבי יצחק עראמה (1420 - 1494), "בעל העקידה", היה מחכמי ספרד בדור הגירוש. הספר עקידת יצחק בנוי במאה וחמש דרשות על פרשות השבוע, כשכל דרשה מתחילה בפסוק מהפרשה, מצורף אליה מדרש או מאמר מספר הזוהר, שהוא מקשר ומפרש בצורה פילוסופית.</p>
---	--

המקור השני קדום יותר ועוסק במעלתה של דבורה. לפי בעל עקידת יצחק – האם לדבורה היו ילדים? לשון אחרת: איך השיגה דבורה את מעלתה בהיותה מנהיגה ציבורית ונביאה? ראו את גישת המדרש:

ילקוט שמעוני שופטים – פרק ד רמז מב

תנא דבי אליהו אמרו בעלה של דבורה עם הארץ היה א"ל בוא ואעשה לך פתילות ולך לבית המקדש שבשילה אז יהיה חלקך בין הכשרים שבהם ותבא לחיי העולם הבא, והיא עושה פתילות והוא מוליך לבית המקדש... והיא מתבוננת ועושה פתילות עבות כדי שיהא אורן מרובה והקב"ה בוחן לבות וכליות אמר לה דבורה את נתכוונת להרבות אורי אף אני ארבה אורך ביהודה ובירושלים ...

נסו נסח את ההבדל העקרוני בין שני המקורות – על בסיס נקודת ההסכמה שלהם [מהי?]
האם אפשר למצוא באבחנת פרשנויות אלו הד קולם של הפמיניזם הליברלי מול הפמיניזם הרדיקלי?
אחד השינויים הגדולים של המאה ה-20 הוא מעמד האשה. גם בעולם היהודי נפתחו שערים ובשלהי המאה היא נוסדו בתי מדרש לנשים ולימודי תורה נשיים. שינויים אלו העמידו זוויות מבט חדשות על סוגיות נשים שנידונו בעבר וחודשו זוויות הסתכלות. למשל ביחס לשאלה הישנה של פטור נשים ממצוות עשה שהזמן גרמא המקור הראשון מייצג את התפיסה הישנה והשני את המתחדשת:

1 הרב צב"י קוק – איש ואשה

אפשר להבין חילוק מפורסם זה גם במובן חברתי פשוט. המעמד הטבעי והנורמלי של האשה הוא על פי רוב להיות 'צופיה הליכות ביתה', עקרת הבית וגם מחנכת, כמו שכתוב 'אל תישוש תורת אמך', בהתחשבות עם מצב זה, הן מעוכבות לגבי חלקים של תורה ומצוות, שהזמן גורם להתקיימותן, אי אפשר לשעבד נשים במצוות שמוגבלות, קשורות ותלויות בזמן. הן מטבע ויצירת גופן והן מצד הסדר החברתי שבבית. זהו סידור אלוקי טכני מציאותי חברתי.

2 רש"י הירש פירוש לתורה ויקרא כג מג

ברור שפטור נשים ממצוות שהזמן גרמן אינו נובע מחשיבותן הפחותה כבכול, או מתוך שהתורה לא מצאה אותן ראויים לקיים מצוות אלה. הטעם לאי חיובן במצוות אלה הוא... בכך שאין התורה חושבת שנשים זקוקות למצוות אלו ולקיומן. התורה מניחה אצל נשותינו חיבה יתירה והתלהבות קדש לתפקידן בעבודת הבורא, יותר מאשר אצל הגברים...

נחתום את העיון במעין פתיחתו. מחלוקת הלכתית ביחס לברכת הנישואין [7 ברכות] שמתבררת כמחלוקת מהותית ביחס לבריאת האדם [על צידו הנשי]

כתובות ח א	רש"י
לוי איקלע לבי רבי בהלוליה דר"ש בריה בריך חמש רב	צריך חמש: שהכל ואשר יכר ושש תשיש שמח תשמח אשר כלא:
אסי איקלע לבי רב אשי בהלוליה דמר בריה בריך שית	צריך שית: יוצר האדם הוסיף:
לימא בהא קמיפלגי דמ"ס חדא יצירה הואי ומ"ס שתי	חדל יצירה הואי: כמאן לאמר צעירובין (דף יח) ויבן את הכלע פרטוף
יצירות הואי לא דכ"ע חדא יצירה הואי מ"ס בתר מחשבה	שמתחילת צעירובין נברא שני פלופין זכר מלפניו ונקבה מאחור:
אזלינן ומ"ס בתר מעשה אזלינן כי הא דרב יהודה רמי	שתי יצירות: כמאן לאמר זכר היה וממנו נבראת האשה והכי כאן שתי
כתיב ויברא אלהים את האדם בצלמו וכתוב זכר ונקבה	יצירות:
בראם הא כיצד בתחלה עלה במחשבה לבראות שנים	בתר מחשבה אזלינן: ששנים עלו במחשבה להבראות ונברא אחד צעירובין
ולבסוף נברא	כפ' עושין פסין:

כמו תשובה לשאלת הפתיחה – מה היתה עמדת היהודים:

זהות אנושית – זהות האדם, כללית, גברית נשית?

בעמוד הבא נספח. פירות ביכורים מבתי המדרש הנשיים. ננסה להעריכם לאור דיון הפתיחה שלנו....

מר ממוות
| רבקה לוביץ

מתוך דרשוני- מדרשי נשים.
נסו למצות – מהו החידוש במדרש זה של לוביץ? מאיזה מקום הוא מגיע? איזה חסרון הוא משלים?
איך יש לדברים אלו הקרנה על מה שלמדנו עד כה?

'ומוצא אני מר ממות את האשה' (קהלת ז, כו)

ומי איכא מידי דקשה ממותא? נפק דק ואשכח: **'ומוצא אני מר ממות את האשה וגו'**. (קהלת ז, כו) רב הוה קא מצערא ליה דביתהו, כי אמר לה עבידי לי טלופחי - עבדא ליה חימצי, חימצי - עבדא ליה טלופחי. (בבלי, יבמות סג, ע"א)

תרגום שטיינזלץ:

והאם יש דבר שקשה ממות? יצא [רב], דקדק במקראות ומצא את הכתוב: **'ומוצא אני מר ממות את האשה'** (קהלת ז, כו). רב היתה מצערת אותו אשתו. כאשר היה אומר לה **'עשי לי עדשים'** היתה עושה לו חומצה, כשהיה אומר לה **'חומצה'**, היתה עושה לו עדשים.

וכל כך למה?

לא משום שפעמים היה אומר לה רב שיקדים לבוא מבית המדרש מבעוד יום והיה בא אחרי צאת הכוכבים, והייתה יושבת אשתו בעליבוטה ומצפה לו עד שהיה מתעורר עליו רוגזה וכעסה; ופעמים שהיה אומר לה שיאחר לבוא מבית המדרש והיה מקדים ובא לפני זמנו, והייתה אשתו מתרוצצת אנה ואנה להתקין לו סעודתו.

ולא משום שפעמים היה רומז לה שיקבעו סעודתם יחדיו והיה בא מבית המדרש עם תלמידים לרוב, והיו יושבים להם ואוכלים ונהנים, חזו עמלה להגיש לכולם, והם מנעימים פיהם בדברי חוכמה וחיידוד ולבסוף מברכים את ה'; ופעמים היה אומר לה שיביא אורחים לסעודה והייתה עומדת ומתקינה סעודה יפה, ולבסוף

מדרש שני:

■ שימו לב לאיזון שבין הדמויות, האם זהו איזון אמיתי? מה זה מלמד?

'ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו כי עקרה הוא'

זה עומד בזווית זו ומתפלל, חזו עומדת בזווית זו ומתפללת, ולא נענו כי מפורדת תפילתם ואינה נובעת ממעין אחד. ראה הקב"ה בצערם ופקח את עיניהם. נתייצבו יצחק ורבקה זה מול זה, זה לנוכח אשתו חזו לנוכח אישה, הסירו צעיפיהם ומחיצות לבבם וראו עין בעין. רבקה רואה את הדרו של יצחק, אך גם מומים שבו, שאין הוא חופר בארות כאברהם אביו אלא משמרן בלבד. ויצחק רואה את רעייתו, את יופייה ותום לבבה, אך גם מומים שבה, את סבל עקרותה וכאב מילים ששחין עליה הבריות: **'בת רשע ואחות רשע...'**

קיימו וקיבלו עליהם לחיות באהבה, באחוה, בשלום וברעות עם מומים שבהם. ונגולו רחמיהם זו על זה על זה. ויש אומרים: מאותו גל רחמים שאב יעקב תעצומותיו, לגול את האבן הגדולה מעל פי הבאר. **'ותהר רבקה'**.

בתיקון תפילת המנחה - על פי בבלי, ברכות כו, ע"ב. **ונר דולק** - על פי בראשית רבה ס, טז. **מנחת רבקה** - על פי מדרש אגדה [בובר] בראשית כד. **זה עומד בזווית** - על פי מדרש תנחומא [בובר] יט, וראו רש"י לבראשית כה, כא. **בת רשע** - על פי בראשית רבה סג, ד, וראו רש"י לבראשית כה, כ. **לגול את האבן** - על פי בראשית כט, י.